Bulgarski Ezik i Literatura –
Bulgarian Language and Literature

Volume 68,
Number 2, 2026

Български език
и литература

https://doi.org/10.53656/bel2026-2-2-V

Linguistics
Езикознание

КЪМ ВЪПРОСА ЗА РЕЦЕПЦИЯТА НА ПРЕИЗКАЗНИТЕ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Гл.ас. д-р Васил Стаменов
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Основната цел на настоящия текст е да представи резултатите от анкетно проучване на тема „Как българинът разказва за миналото?“. Анализът на получените данни показва интересни тенденции, свързани със семантичните особености на ренаративните форми в съпоставка със свидетелски и умозаключителни граматични образувания. В хода на изложението се проверява как носители на езика тълкуват употребата на преизказни форми от говорещо лице, което е било очевидец на съобщавания факт. Представено е мнението на респондентите относно начините, по които в съвременния български език може да се изгради несвидетелски разказ. Получените резултати биха могли да се използват като аргумент в подкрепа на тезата, че термините преизказност и несвидетелственост не са равнозначни.

Ключови думи: преизказност; преизказни форми; инвариант

Обект на изследване в настоящата статия е начинът, по който носители на съвременния български език определят инвариантното значение на преизказните глаголни форми. Предмет на научния анализ са ренаративните граматични образувания, които в хода на изложението се съпоставят с останалите вербални форми, предаващи минали събития. Основната цел на изследването е да провери как носители на съвременния български език определят главното значение на преизказните форми в минимален контекст. Интересът ни към темата е следствие от факта, че в актуалните учебници по български език, предназначени за средното училище, определенията за семантиката на ренаратива отразяват липсата на единно становище сред езиковедите кое значение е водещо в словоформите от вида *търсил, търсел, бил търсил, щял да търси* и т.н.: вторичността на предаваната информация или несвидетелското отношение на говорещото лице към съобщавания факт. Тук ще се ограничим да посочим само две дефиниции, които илюстрират различен подход при представянето на семанти-

ката на граматикализираното значение преизказност в учебници, съобразени с прилагащата се в момента учебна програма по български език за седми клас[1], срв.: „С преизказните глаголни форми говорещият съобщава нещо по думите на друго лице, т.е. преизказва нещо, вече казано от друг“ (Mihaylova, Tisheva, Stancheva, Borisov, 2018, p. 54) и „говорещото лице не е свидетел на глаголното действие, а го предава по чужд разказ, по чужди думи чрез преизказните глаголни форми“ (Petrova, 2018, p. 49). Очевидно е, че двата авторски колектива представят точни определения, които обаче поставят акцент върху две отделни значения в обхвата на ренаратива. Необходимо е да се уточни, че в някои от учебниците по български език за седми клас се наблюдава положителната практика в урочните стаии, предназначени за преизказността, да се уточнява, че съществуват и други граматични образувания (освен ренаративните), с които говорещото лице не представя себе си като свидетел на съобщавания факт (вж. Vaseva & Veleva, 2018 и др.). Поради тази причина смятаме, че несвидетелското значение не е инвариантът на преизказността, защото несвидетелски разказ в съвременния български език може да се изгради и с други граматични образувания. Теоретичната платформа, на която се основаваме, ще бъде представена в следващия абзац.

Теоретична платформа

Последователно се придържаме към тезата, че в съвременния български език са граматикализирани значенията свидетелственост (Aleksandrov 1987, Kutsarov 2007 и др.), преизказност и умозаключителна модалност (вж. например Gerdzhikov 1984; Kutsarov 2007; Nitsolova 2008 и др.). Приемаме твърдението на тези изследователи, които определят морфемата **-Х-**[2] като свидетелска флексия. Наличието на допълнителна морфема **-**Л отличава преизказните глаголни форми от непреизказните, а комбинацията **-Л** плюс *съм* показва, че говорещото лице изразява умозаключение за съобщавания факт (вж. Kutsarov, 2007). Като несвидетелски тълкуваме всички вербални граматични образувания, които не съдържат маркера **-Х-/-ШЕ**. Смятаме, че положителният термин преизказност отразява точно семантиката на ренаратичните форми и поради тази причина ни се струва неуместно в самата дефиниция за формите от типа *търсил, търсел* и т.н. да се включва отрицателното пояснение несвидетелски образувания. Известно е, че преизказните форми не могат да се комбинират със свидетелската морфема **-Х-/-ШЕ-**, но тази закономерност е валидна и за конклузива. В специфичен контекст говорещото лице може да предаде с чужди думи действие или резултат от действие, на което то е било свидетел (вж. Mirkovich 1860): *Разказваха, че на партито съм пеела добре.* В хода на изложението е използван темпоралният модел на И. Куцаров (вж. Kutsarov 2007).

Анализ на данните от анкетното проучване „Как българинът разказва за минали събития?“

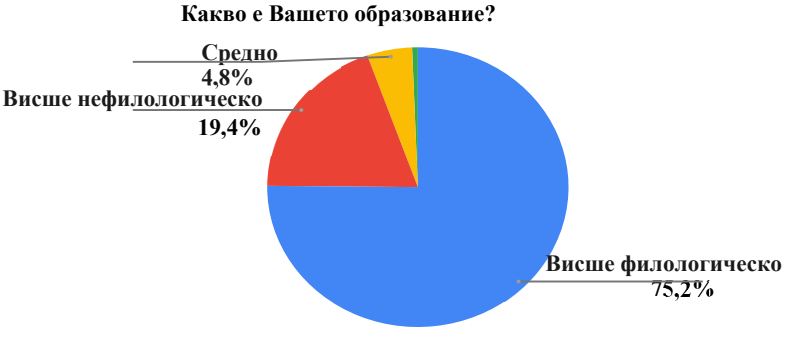
За да проверим как носители на съвременния българския език определят значението на преизказните глаголни форми, проведохме анкетно проучване на тема „Как българинът разказва за минали събития?“. По вид анкетата е пряка и непредставителна. Общият брой на отзовалите се респонденти е 330. Изборът на заглавие е мотивиран от желанието ни да не насочим вниманието на участниците единствено към семантиката на ренаратива. В проучването са включени въпроси, които съдържат различни словоформи, с чиято помощ може да се изгради свързан разказ, ориентиран към сферата на претеритността (вж. Chakarova 2024). Този подход ни позволява да проверим не само как анкетираните лица възприемат значението на свидетелските, преизказните и умозаключителните граматични образувания, но и на кои глаголни форми респондентите приписват несвидетелско значение.

141 от участниците в допиването (42,7%) са на възраст между 31 и 45 години, 115 анкетирани лица са от 19 до 30 години (34,8%), 43-ма респонденти са между 46 и 55 години, 20 са хората от 56 до 65 години (6,1%), шестима души са над 65 години. Формуляра са попълнили и петима респонденти на възраст между 13 и 18 години (1,5%).

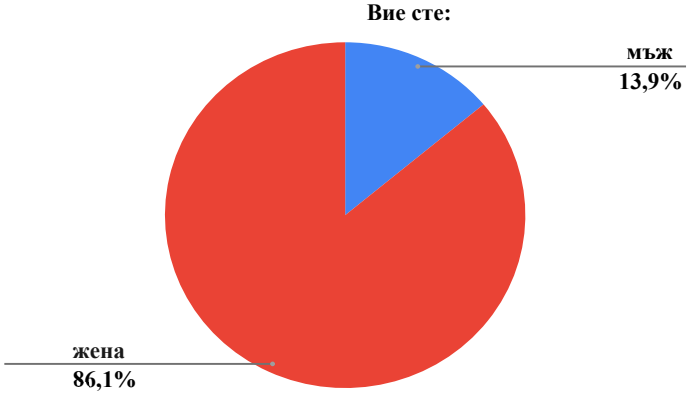
Диаграма 1

Най-голям е броят на респондентите с висше филологическо образование (завършено или в процес на обучение) – 75,2%, следван от лицата с висше нефилологическо образование (завършено или в процес на обучение) – 19,4%. 4,8% са респондентите със средно образование. 0,6% са участниците с основно образование.

Диаграма 2

Повечето респонденти, попълнили формуляра, са жени – 86,1% от анкетираните лица.

Диаграма 3

Различната възраст и нееднаквото образование на анкетираните лица са предпоставка, която ни дава основание да смятаме, че получените резултати са обективни.

Според 83,9% от всички респонденти глаголната форма *търсел* в изречението „Работливко търсел място за новата си къщичка“ показва, че говорещото лице предава (преизказва) думите на друго лице. 8,2 % от анкетираните възприемат формата като умозаключителна, а едва 6,7% смятат, че тя изразява свидетелственост.

Диаграма 4

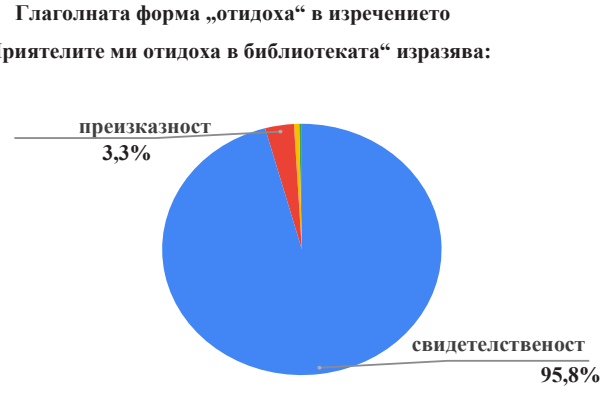
Преизказната семантика на формата *избягали* в изречението „Няколко войници избягали в гората“ е доловена от 83,6% от анкетираните лица. Според 8,8% от респондентите с нейна помощ се изразява умозаключение, а 6,1% от участниците в допитването са на мнение, че тя функционира в свидетелски контекст.

Диаграма 5

Интересно е, че разпознаването на свидетелското значение на формата *отидоха* в изречението „Приятелите ми отидоха в библиотеката“ е по-категорично от долавянето на преизказната семантика на формите *търсел* и избягали. 95,8% от респондентите смятат, че с помощта на граматичното образуване *отидоха* говорещото лице се представя като свидетел (очевидец) на съобщавания факт. Известно е, че свидетелските форми могат да се използват транспозитивно, когато говорещият или пишещият не е бил очевидец на пре-

даваната информация, но желае да покаже, че твърдението му се отличава с висока степен на достоверност (вж. Nitsolova, 2008): *Родопчани ремонтираха сами 6 км път към Смолян* (https://www.marica.bg/). В примера, който избрахме да включим в своята анкета, притежателното местоимение „ми“ уточнява, че глаголната форма изразява действие, засягащо лица от близкото обкръжение на говорещия. Макар че посесивните местоимения не са част от групата на периферийните свидетелски модификатори в съвременния български език, те биха могли да подскажат, че свидетелската форма е използвана в прякото си значение.

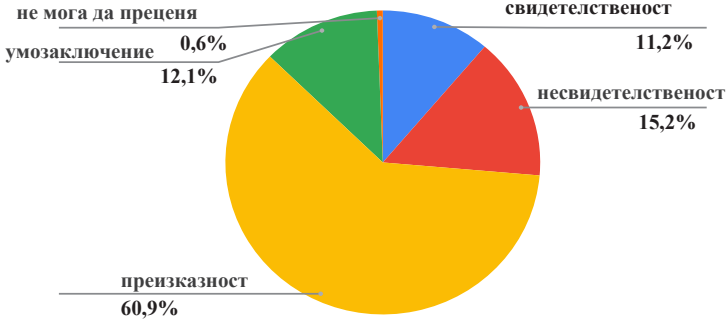

Диаграма 6

В седмия въпрос бе включено изречението „Казват, че в училище съм преписвал много“, в което заедно са използвани лексикален преизказен модификатор и ренаративна глаголна форма. То представя специфична ситуация, в която говорещото лице разказва нещо за себе си, позовавайки се на думите на друг. Липсата на ангажираност със свидетелската позиция на говорещия в подобни примери ни подтикна да включим следните опции, от които респондентите могат да избират: говорещото лице – е свидетел на съобщавания факт; предава (преизказва) думите на друго лице; не е свидетел на съобщавания факт; изразява умозаключение; не мога да преценя. Според теоретичната рамка, към която се придържаме, значенията преизказност и несвидетелственост не се изключват взаимно. Разделянето им тук е резултат от желанието ни да проверим дали дори при особена комуникативна ситуация, в която говорещото лице преизказва събития, на които е присъствало, повечето респонденти ще предпочетат да отбележат, че главното значение на ренаратива е преизказност. Показателен е фактът, че 60,9% от участниците в допитването смятат, че в избрания пример формата „преписвал съм“ изразява преизказност. 15,2%

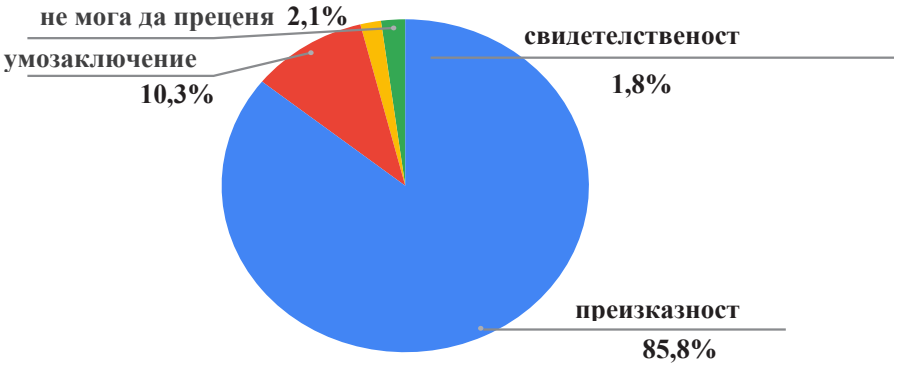
от респондентите са предпочели да маркират „не е свидетел на съобщавания факт“. Причината според нас би могла да се дължи на обстоятелството, че ренаративните форми имат експлицитен формален показател, докато несвидетелските граматични образувания са немаркирани.

Глаголната форма „преписвал съм“ в изречението „Казват, че в училище съм преписвал много“ изразява:

Диаграма 7

Възможността в съвременния българския език говорещото лице да преизкаже резултата от определено действие, е илюстрирана в изречението „Рицарите били обградили крепостта“. 85,8% от участниците в допитването смятат, че формата „били обградили“ изразява преизказност. Изпускането на спомагателния глагол „съм“ обаче явно не се е оказало значещо за 10,3% от респондентите, които са на мнение, че с цитираното граматично образувание се изразява умозаключение.

Диаграма 8

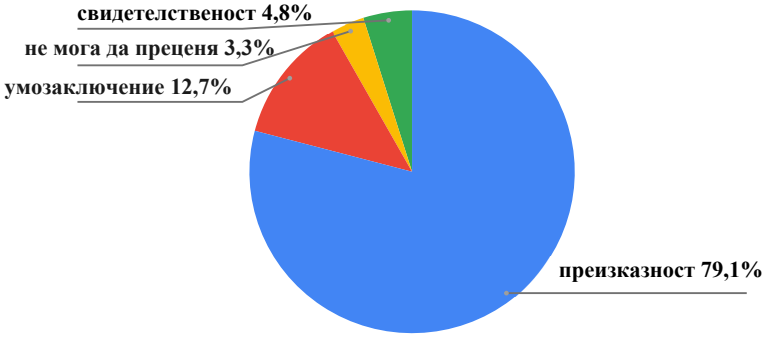
Интересно е, че по-голям процент от анкетираните лица разпознават преизказните форми и тяхното основно значение в сравнение с умозаключителните граматични образувания. Показателен в това отношение е фактът, че според 40,3% от респондентите с формата „щял е да избяга“ в примера „Крадецът е щял да избяга през отворения прозорец“ се изразява умозаключение, докато 55,8% мислят, че тя е преизказна.

Диаграма 9

За нормативната преизказна форма „щял да избяга“ от следващия въпрос 79,1% от анкетираните лица са отбелязали, че изразява вторичност на предаваната информация.

Глаголната форма „щял да ходи“ в изречението „Иван щял да ходи на екскурзия“ изразява:

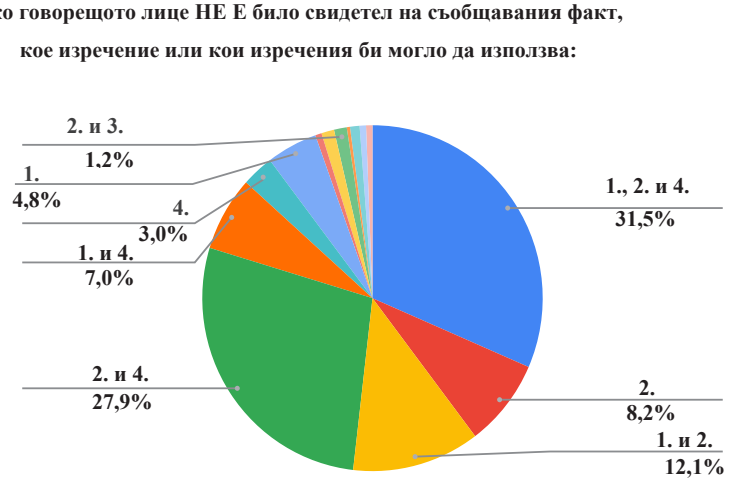
Диаграма 10

Последният въпрос от анкетата е свързан с желанието ни да проверим кои от типовете глаголни форми, които не съдържат морфемата **-Х-/-ШЕ**, се възприемат като несвидетелски от съвременните носители на езика. За целта формулирахме следното условие: Ако говорещото лице НЕ Е било свидетел на съобщавания факт, кое изречение или кои изречения би могло да използва:

1) През 1185 г. Асен и Петър обявяват въстание срещу Византия.
2) През 1185 г. Асен и Петър обявили въстание срещу Византия.
3) През 1185 г. Асен и Петър обявиха въстание срещу Византия.
4) През 1185 г. Асен и Петър са обявили въстание срещу Византия.

Едва 8,2% от респондентите са маркирали само втората опция, която представя изречение с ренаратив. По-голямата част от участниците в допитването са на мнение, че говорещото лице може с помощта на повече от една глаголна форма да съобщи предаваната информация от несвидетелска позиция. Според 12,1% от респондентите еднакво несвидетелски са първият и вторият пример, които съдържат форма за неактуално сегашно време „обявяват“ и преизказно граматично образувание „обявили“. 3% от анкетираните лица приписват несвидетелско значение единствено на формата „са обявили“. Поради съществуващата в езиковата система омонимия тя може да се тълкува като резултативна форма за сегашно време[3] или като умозаключителен конклузив, ако се приеме по-широкото разбиране за семантичния обхват на умозаключителните форми (вж. напр. Nitsolova, 2008). Вероятно все по-честата употреба на конклузива в исторически съчинение (вж. Nitsolova, 2008) е причината, поради която висок процент от анкетираните лица приписват несвидетелско значение едновременно и на ренаративния, и на конклузивния вариант на раз-

глежданото изречение – 27,9%. Според най-голямата част от респондентите трите форми „обявяват“, „обявили“ и „са обявили“ са еднакво несвидетелски. Опцията, обединяваща първото, второто и четвъртото изречение, е маркирана от 31,5% от участниците в допитването.

Диаграма 11

Изводи

Резултатите от проведената анкета „Как българинът разказва за миналото?“ показват, че най-категорично респондентите посочват свидетелската семантика на глаголната форма „отидоха“. Преизказното значение на формите, включени в останалите въпроси, се разпознава от повечето анкетирани лица, но получените данни разкриват колебания при разграничаването на ренаративните и конклузивните граматични образувания в трето лице. В контекст, в който с помощта на преизказна форма говорещото лице съобщава за собствените си действия по думите на друг, мнозинството от анкетираните лица изтъква, че основното значение на ренаратива се запазва. Съвременните носители на езика умело се ориентират в разнообразните възможности, чрез които може да се изгради несвидетелски разказ. Поради тази причина получените резултати могат да се използват като аргумент срещу практиката значенията преизказност и несвидетелственост в някои учебници и помагала, предназначени за средното училище, да бъдат отъждествявани. По-уместно би било да се следва зададеният от някои авторски колективи модел на разкриване на специфичното в значението на преизказните форми, които отличават българския език от останалите славянски езици. Подчертаването на несвидетелското значение на граматичните образувания от типа *търсил, търсел, бил търсил*,

щял да търси и т.н. би било добре да става в съпоставка с останалите форми, които не представят говорещото лице като очевидец на съобщавания факт. Липсата на урочни статии за конклузива ограничава изпълнението на подобна задача в пълнота, но оставаме с надеждата, че необходимата дискусия за включването на умозаключителните форми в учебното съдържание предстои да бъде проведена.

БЕЛЕЖКИ

1. Учебна програма по български език за седми клас Available from: https://www.mon.bg/nfs/2018/01/up_be_7kl.pdf. [Viewed 2024-23-11].
2. Смятаме, че съществуват достатъчно основания да се приеме, че аломорфът на свидетелската морфема **-Х-** е целият комплекс **-ШЕ**, а не само **-Ш-** (Stankov, 2009, p. 12).
3. Традиционният термин е минало неопределено време.

ЛИТЕРАТУРА

Александров, А. (1987). Универсален модус на изказване в българската темпорална система. *Доклади от Втория международен конгрес по българистика.* София: БАН, *3*, 491 – 498.

Васева, М., Велева, Т. (2018). *Български език за седми клас*. София: Просвета АзБуки. ISBN 978-954-360-139-4.

Герджиков, Г. (1984). *Преизказването на глаголното действие в българския език.* София: Наука и изкуство.

Куцаров, И. (2007). *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. ISBN 978-954-423-376-1.

Миркович, Г. (1860). *Кратка и методическа българска граматика.* Цариград-Галата: В книгопечатницата на Д. Цанкова.

Михайлова, В., Тишева, Й., Станчева, Р., Борисов, Б. (2018). *Български език за седми клас*. София: Просвета. ISBN 978-954-01-3627-1.

Ницолова, Р. (2008). *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-2738-7.

Петрова, Ц. (2018). *Български език 7. клас.* Учебник за общообразователна подготовка. София: Даниела Убенова. ISBN 978-954-791-281-6.

Чакърова, К. (2024). *Наративните системи в съвременния български книжовен език*. Помагало по българска морфология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 172 – 180. ISBN 978-619-281-006-1.

REFERENCES

Aleksandrov, A. (1987). *Universalen modus na izkazvane v balgarskata temporalna sistema.* Dokladi ot Vtoria mezhdunaroden kongres po balgaristika. Sofia: BAN, 491 – 498.

Chakarova, K. (2024). *Narativnite sistemi v savremennia balgarski knizhoven ezik.* Pomagalo po balgarska morfologia. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 172 – 180. ISBN 978-619-281-006-1.

Georgieva, M., Zhobov, V., Dimitrova, D., Gabrovska, V., (2018). *Balgarski ezik za 7. klas*. Sofia: IK Anubis. ISBN 978-619-215-197-3.

Gerdzhikov, G. (1984). *Preizkazvaneto na glagolnoto deystvie v balgarskia ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.

Kutsarov, I. (2007). *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik. Morfologia*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“. ISBN 978-954-423-376-1.

Mihaylova, V., Tisheva, Y., Stancheva, R., Borisov, B. (2018). *Balgarski ezik za sedmi klas*. Sofia: Prosveta. ISBN 978-954-01-3627-1.

Mirkovich, G. (1860). *Kratka i metodicheska balgarska gramatika*. Tsarigrad-Galata: V knigopechatnitsata na D. Tsankova.

Nitsolova, R. (2008). *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 978-954-07-2738-7.

Petrova, TS. (2018). *Balgarski ezik 7. klas*. Uchebnik za obshtoobrazovatelna podgotovka. Sofia: Daniela Ubenova. ISBN 978-954-791-281-6.

Vaseva, M., Veleva, T. (2018). *Balgarski ezik za sedmi klas*. Sofia: Prosveta AzBuki. ISBN 978-954-360-139-4.

ON THE RECEPTION OF RENARRATIVE VERB FORMS IN CONTEMPORARY BULGARIAN

Abstract. The main purpose of the study is to present the results of a survey on the topic "How do Bulgarians recount the past?". The analysis of the collected data reveals interesting tendencies related to the semantic characteristics of renarrative forms, in comparison with evidential and inferential grammatical constructions. The discussion examines how native speakers interpret the use of renarrative forms by a speaker who was, in fact, a witness to the reported event. The respondents' views are presented regarding the ways in which a non-witnessed narrative can be constructed in contemporary Bulgarian. The obtained results may serve as an argument in support of the thesis that the terms *renarrativity* and *non-witnessedness* are not synonymous.

Keywords: renarration; renarrative verb forms; invariant

✉ **Dr. Vasil Stamenov, Assist. Prof.**
ORCID iD: 0009-0004-7480-5917
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
Branch "Lyuben Karavelov"
Kardzhali, Bulgaria
E-mail: v.stamenov@uni-plovdiv.bg